

Dětství a dospívání v raném novověku

Madona strakonická – kolem roku 1300,
Národní Galerie Praha.

Madona z Michle – kolem roku 1340,
Národní Galerie Praha.

Alonso Sanchez Coello: Marie Manrique de Lara s dcerou. Nelahozeves, kolem roku 1568.

Juan Pantoja de la Cruz: Albrecht z Fürstenberga jako dítě. Nelahozeves, konec 16. století

Jacob Seisenegger: Portrét matky a osmi dětí, 1565.

Vymezení dětství

Přesnější vymezení dětství jako životní etapy se v evropském prostředí vytvořilo až v průběhu 18. století (v 16. a 17. století malé děti zpravidla do 7 let věku).

Jasná hranice mezi dětstvím a dospíváním také neexistovala.

Všichni potomci určitého manželského páru žijící v domácnosti a podléhající pravomoci pána domu označováni jako děti.

Z právního hlediska byl rozhodující jejich svobodný stav a podřízenost otci.

Jiná úloha dětí v životě než dnes.

Citově intenzivní a láskyplná péče o děti – pro většinu žen nedosažitelný přepych. Citový vztah matky k dítěti velmi ovlivňovaly vnější podmínky.

Velká role potomstva v chodu domácnosti – pracovní síly, možnost zabezpečení rodičů ve stáří ale také ekonomická zátěž domácnosti.

Vztahy rodičů a dětí byly charakterizovány jak jejich starostí a hrdostí na děti, tak často tvrdým zacházením a nevšímavostí.

Děti členy domácnosti – ale rozhodně ne v centru dění.

Vztah rodičů k dětem

Byl jiný než jak je vnímán dnes – z našeho pohledu často bezcitný – vycházel však většinou z nezbytnosti.

Ovlivněn zejména vnějšími faktory.

Vysoká kojenecká a dětská úmrtnost.

Pracovní povinnosti matky – téměř bez úlev v době těhotenství i časně po porodu.

Pravděpodobnost úmrtí (1000 q_x)	Francie (1750–1799)	Anglie (1750–1799)	Švédsko (1750–1790)	Dánsko (1780–1800)
${}_1q_0$	273	165	200	191
${}_4q_1$	215	104	155	156
${}_5q_5$	91	33	63	42
${}_5q_{10}$	42	21	34	–
l_{15}	491	736	612	641

Pozn.: Značky v prvním sloupci znamenají, kolik dětí – z tisíce narozených – se nedožije 1 roku života (${}_1q_0$), kolik – z tisíce dětí, které se dožily 1. narozenin – se nedožije 5 let (${}_4q_1$), kolik – z tisíce dětí, které se dožily 5. narozenin – se nedožije 10 let (${}_5q_5$) a kolik – z tisíce dětí, které se dožily 10. narozenin – se nedožije 15 let (${}_5q_{10}$). Symbol l_{15} vyjadřuje počet dětí, které se dožijí 15 let, z celkového počtu tisíce původně narozených dětí.

Dětská úmrtnost v evropských zemích v 18. století. Zdroj: Livi Bacci, Massimo (2003): Populace v evropské historii, Praha, s. 139.

Kojenecká a dětská úmrtnost u různých skupin povolání
(14 vesnic, roky narození 1750–1799 a 1800–1849)²⁷

Z tisíce novorozenců umřelo před dosažením věku x:

roky narození	věk v letech	řemeslníci, hodpodští, obchodníci, učitelé apod.	sedláci	námezdně pracující	ostatní skupiny povolání	všechny
1750	1	199	210	226	224	213
až	5	336	315	348	357	335
1799	10	377	346	382	390	370
	15	390	359	397	406	384
1800	1	231	213	210	195	216
až	5	328	300	299	286	307
1849	10	352	324	327	301	331
	15	366	340	337	317	345

**Dětská úmrtnost ve 14. vesnicích v Německu. Upraveno podle:
Schlumbohn, Jürgen , ed. (1983): Kinderstuben, München, s. 35.**

Vysoká dětská úmrtnost

Dětská úmrtnost postihovala ve stejné míře chudé i bohaté vrstvy obyvatel.

Vysoká úmrtnost přijímána jako nutné zlo. Jistý fatalismus a rezignace rodičů při častých úmrtích dětí.

Ze 17. století se dochoval spis „Tlachy šestinedělky“, ve kterém matka pěti dětí utěšuje svou sousedku, která právě porodila, těmito slovy:
„Než dorostou natolik, aby tě trápily, ztratíš jich polovinu a možná že i vsecky.“

Michel de Montaigne (1533–1592) – významný humanista ve svých pamětech konstatuje, že *„ztratil dvě nebo tři děti v jejich časném věku sice nikoli bez lítosti, ale bez velkého zármutku“*.

U pokřtěných novorozenců menší smutek než u větších dětí.

Zuzana Černínová z Harasova o smrti své vnučky: *„Nepřílišná žalost pro ně, čistý andělíček ku pánu Bohu“*

Vysoká dětská úmrtnost

Nymburský děkan Václav Klement 1612 – *Kratičké sepsání sloužící ku potěšení rodičům, jimž pán Bůh prostředkem smrti časně dítky z tohoto světa povolávati ráčí*

Nejednalo se o nedostatek citu rodičů – zpravidla se podnikalo všechno pro záchranu života dítěte (peníze pro lékaře, pouti s nemocnými dětmi k světcům a místům zázraků, dary církevním institucím).

Další doklady o citech rodičů - řada dobových kritiků a kazatelů ženám vytýká přehnanou lásku k dětem a rozmazlování.

Pracovní vytížení matky a nedostatek času na péči o děti

Obvyklý meziporodní interval do 18. stol. byl 26–28 měsíců. Matky, které svěřovaly novorozence kojným, měly vyšší manželskou plodnost.

Matky z nižších, především venkovských vrstev, kojily dítě samy. Většinou po dobu dvou či více let. Kojení bylo bráno jako jediná dostupná forma antikoncepce a dále jiná výživa pro děti neexistovala.

Od žen ze šlechtických rodů se očekávalo, že kojení přenechají kojným. Kojení považováno za nevhodné kvůli společenským povinnostem.

Postupně byly kojné stále častěji využívány i v měšťanském prostředí, kde se vytvořil přímo trh s kojnými.

Možný obranný mechanismus dobře situovaných matek před vysokou dětskou úmrtností - odkládání dětí na první roky života k venkovským kojným – nevytvořila se tak pevná a citlivá emocionální vazba.

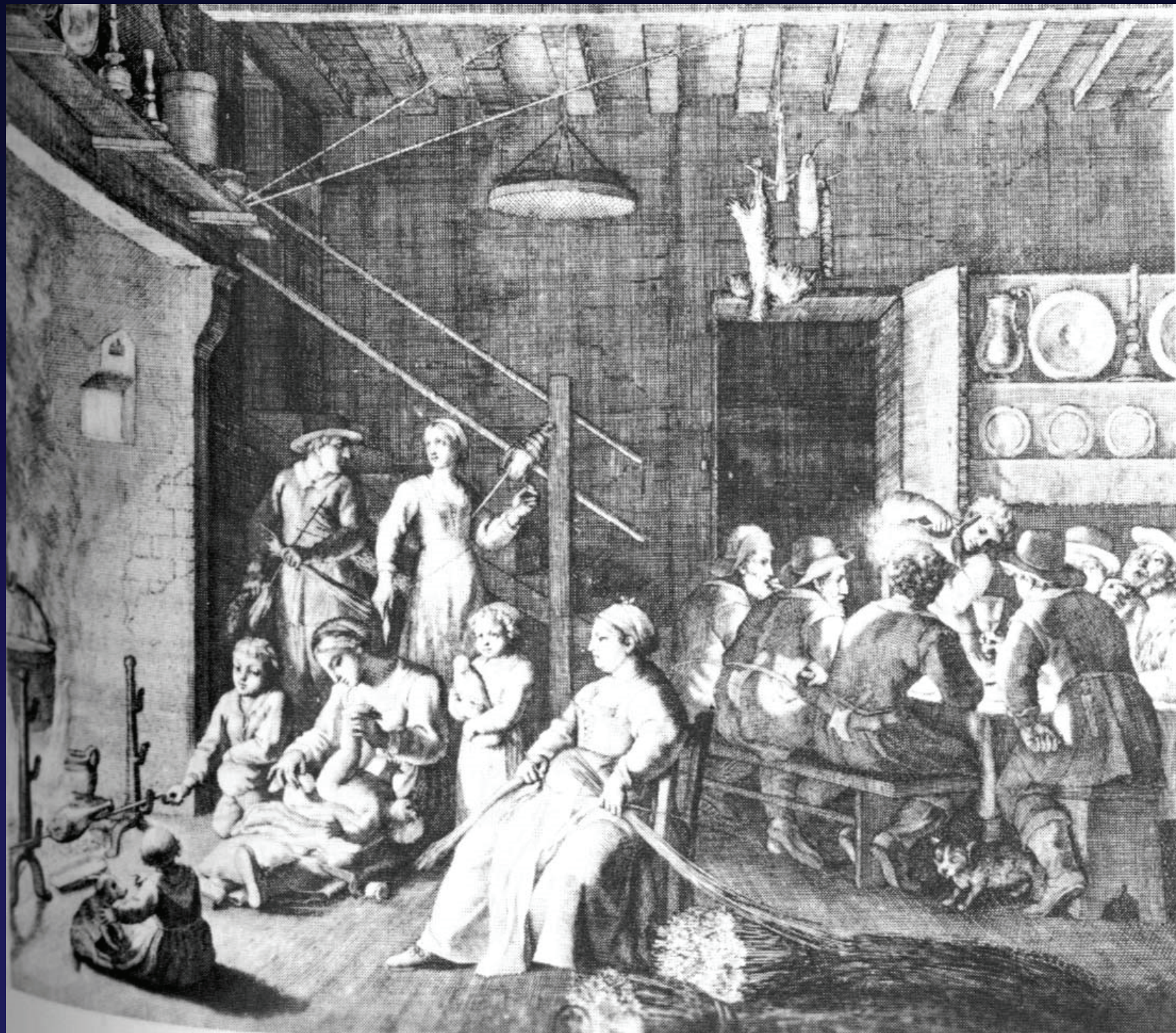
V nižších sociálních vrstvách vysoké pracovní vytížení matky – nemožnost investovat příliš času do dítěte.

Těsné zavinování dětí a možnost je odložit v průběhu práce bez dozoru.

„Nejprve mu ovinuly obě ručičky a konce plátna zastrčily pod jeho záda, pak dítě těsně zavinuly do velké zavinovačky a mnohé matky ho ještě obtáčely dlouhým povianem, takže mu sevřely i nožičky a dítě se nemohlo ani hnout; nebo se dítě vtěsňalo do malé peřinky a dvěma či třemi pruhy látky se tam upevnilo.“

Panovalo přesvědčení, že pevné zavinutí zpevní dětské tělo.

Prostředky na uspání dítěte – cumle, hadříky s rostlinnými extrakty (med, mák, alkohol)

V raném novověku bylo mnohdy nad síly matky a finanční možnosti rodiny uživit a vychovat všechny děti.

„Sedlák se raduje, když mu žena daruje první plod jejich lásky, radost má i při druhém a třetím dítěti, při čtvrtém však už není tak velká. Tehdy na místo radosti nastupuje starost. Začíná litovat, že je otcem tolika dětí, nemůže jim totiž zajistit žádné dobré vyhlídky, protože jeho majetek je příliš malý. Ve všech dalších dětech vidí nepřátele, kteří jemu a jeho rodině ujídají chléb. I to nejněžnější mateřské srdce začíná být u pátého dítěte prostoupeno lhostejností a u šestého si už nepokrytě přeje, aby šlo nejkratší cestou do nebe.“

Péče o mladší děti v rodině citelně horší než u prvorozených potomků – zajištění křtu a nejnutnější stravy.

Vědomé zanedbávání dětí (přesto že k němu mnohdy docházelo) se nikdy netolerovalo.

V sázce byla čest matky i otce. Od otce se očekávala účinná podpora při zajištění dětí.

Mnohé soudní případy za špatné zacházení či opomíjení patřičné péče ze strany otce.

Výchova dětí

K výchově dětí se vyjadřovali soudobí učenci a teologové často prostřednictvím tzv. rad pro rodiče.

Konzervativní výchovný proud silně ovlivněn náboženstvím - důraz na přísnou výchovu ctnostných lidí střežících se hříchu - hlavním úkolem rodičů uchránit děti před osídly zla a pomoci dětem vhodnou výchovou k dosažení spásy.

Celá řada přirozených dětských projevů byla reprezentanty puritanismu a jejich následovníky považována za projevy zvířecí, nedůstojné a trestuhodné.

Mohlo se to týkat dumání palce a dotýkání pohlaví (zde jsou počátky sklonů ke zvrácenostem a nestydatosti), lezení po zemi (tak přece činí psi), nesrozumitelných zvuků (to připomíná posedlé).

Podobné rady menšinovým způsobem doznívají ještě v 19. století, postupně jsou ale překonávány a do praxe jsou zavedeny postoje pozitivněji respektující dětskou přirozenost.

Výchova dětí

Pokrokový proud výchovných rádců se začíná více prosazovat až v 17. a 18. století – zastoupen představiteli humanismu a osvícenství (Komenský, Locke, Rousseau, Pestalozzi).

Ti kritizují soudobý stav péče a výchovy dětí – ostře odsuzují rozšířenou praxi najímání kojných a doporučují kojení dětí matkou. Také praxi těsného zavinování a omezování pohybu dítěte.

Zdůrazňují citové pouto matky a malého dítěte, které je podle nich nezbytné dobrému fyzickému i psychickému rozvoji.

Ve výchově dávají prostor dětské přirozenosti, na druhou stranu však nabádají rodiče, aby své děti nadměru nerozmazlovali a výchova byla i přísná.

Tyto pokrokové názory našly ohlas zejména v měšťanské společnosti 18. století. Do běžné praxe širších vrstev se ovšem prosazují jen pozvolna.

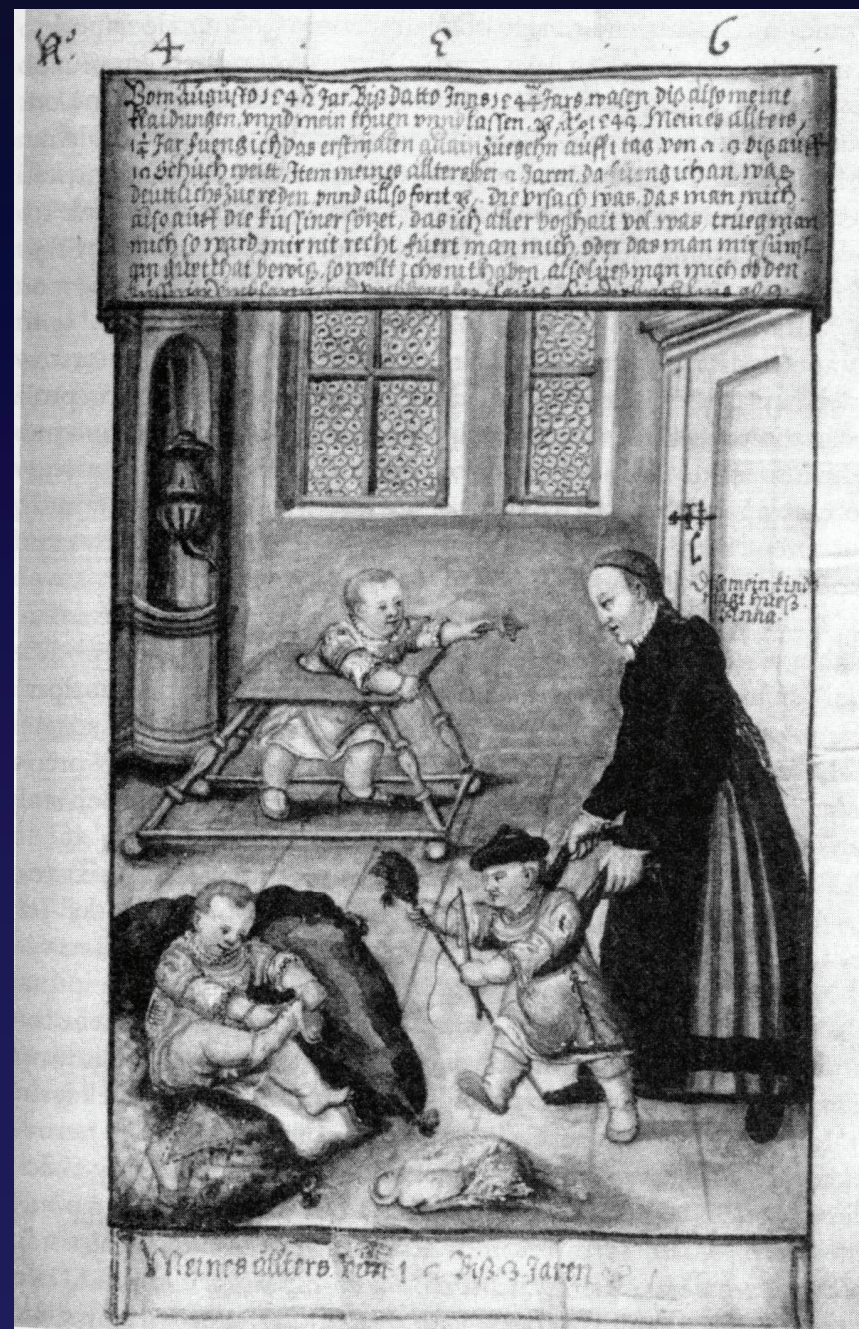
Výchova a vzdělávání dětí

V okamžiku, kdy se dítě naučilo chodit a mluvit – ochrana rodičů ale již ne tak přísné hlídání – přizpůsobení domácímu řádu – v nutných případech za použití násilí.

Postupně vtahováno do světa dospělých – neexistovalo oddělení světa dětí a dospělých – účast dítěte při práci i zábavě dospělých – dítě mělo dostatek prostoru bez přímého dozoru rodičů k různým dětským zábavám.

Poměrně dlouho se nerozlišovaly hranice mezi pohlavím (do 6 let se nebyly rozdíly patrné ani v oblečení ani v hrách) dětí.

Pro děti neexistovalo přísné oddělení a okolního světa. Až v měšťanských rodinách striktní oddělení.

Dětské hračky – panenky (tzv. trdla)
ze 17. – 18. století.

Chlapec hrající si na ulici před dílnou
výrobce rolniček, Jost Amman, dřevoryt
1530.

Děti hrající si na koňský záprah v pražské ulici v 18. století
(mědiryt I. Carmine)

Velmi brzké zapojení dětí do každodenní práce v domácnosti – začátky často formou hry.

Nešlo jenom o to dítě zaměstnat aby netropilo neplechu – rodina byla na pomoc dětí materiálně odkázána.

Děti pomáhaly při lehčích pracích při chodu domácnosti – sbírání kletí na topení, drobné domácí zvířectvo, práce na zahradě, pomoc při vaření, hlídání mladších sourozenců.

Práce na selském hospodářství byla rozmanitá, v chudších domácnostech často jednotvárná práce sloužící jako doplňková obživa (textilní práce).

V řemeslnickém městském prostředí – větší oddělení dětských prací od hlavní otcovy činnosti v dílně. Zejména pomoc v domácnosti.

V bohatých měšťanských rodinách důraz na výuku a přípravu na budoucí povolání zejména u chlapců.

V rodinách šlechty – důraz na plnění stavovských povinností, děti málo prostoru pouze pro sebe. Distance od dětí nižších stavů.

Škola zejména na venkově zpočátku okrajovou záležitostí, až v 18. století školní docházka povinná.

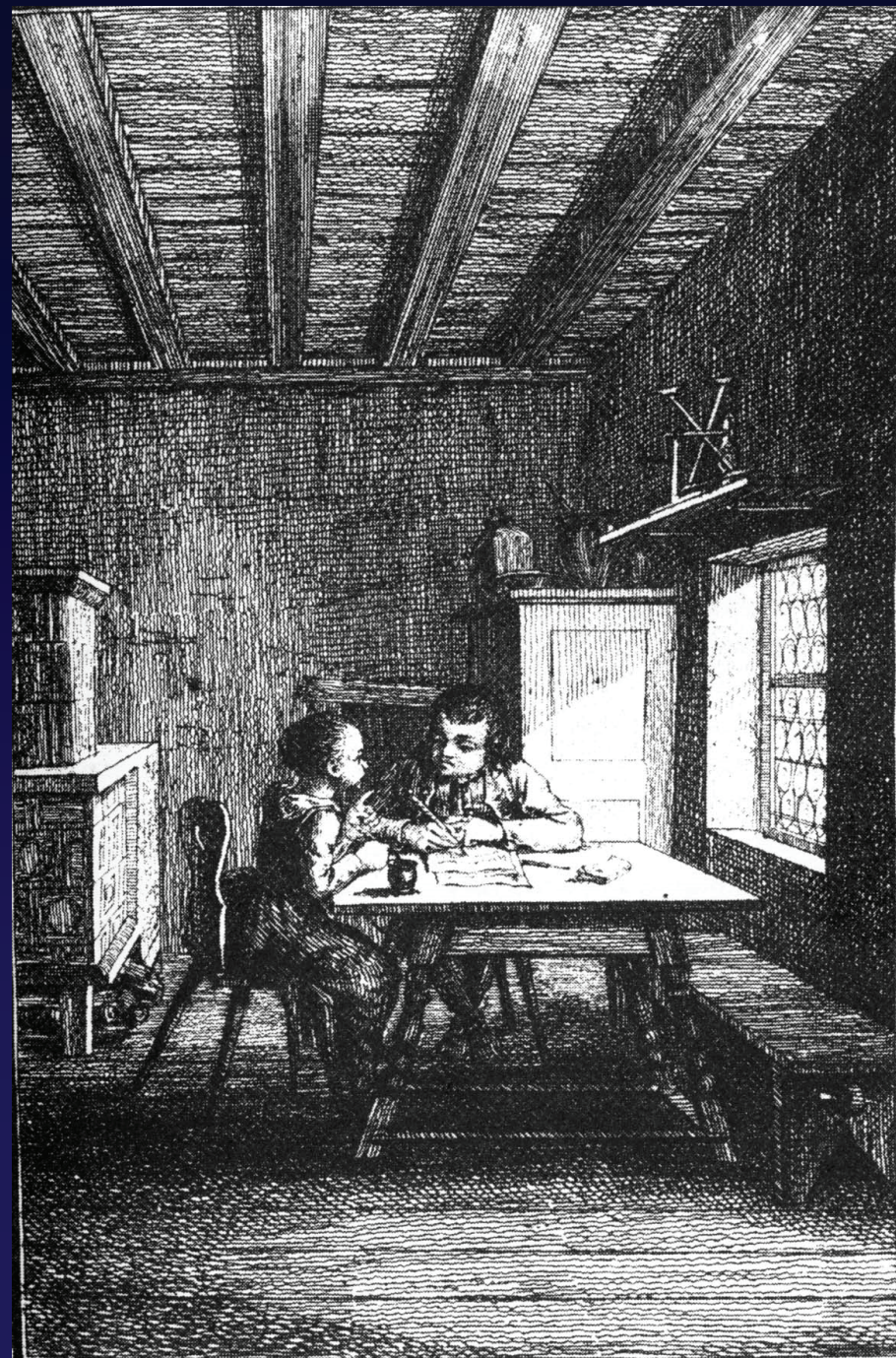

Venkovská škola, Jan de Groot, 18. století.

Idealizovaný obraz smíšené třídy v 17. století (Jan Steen).

V měšťanském a šlechtickém prostředí domácí výuka – učitelé, rodiče.

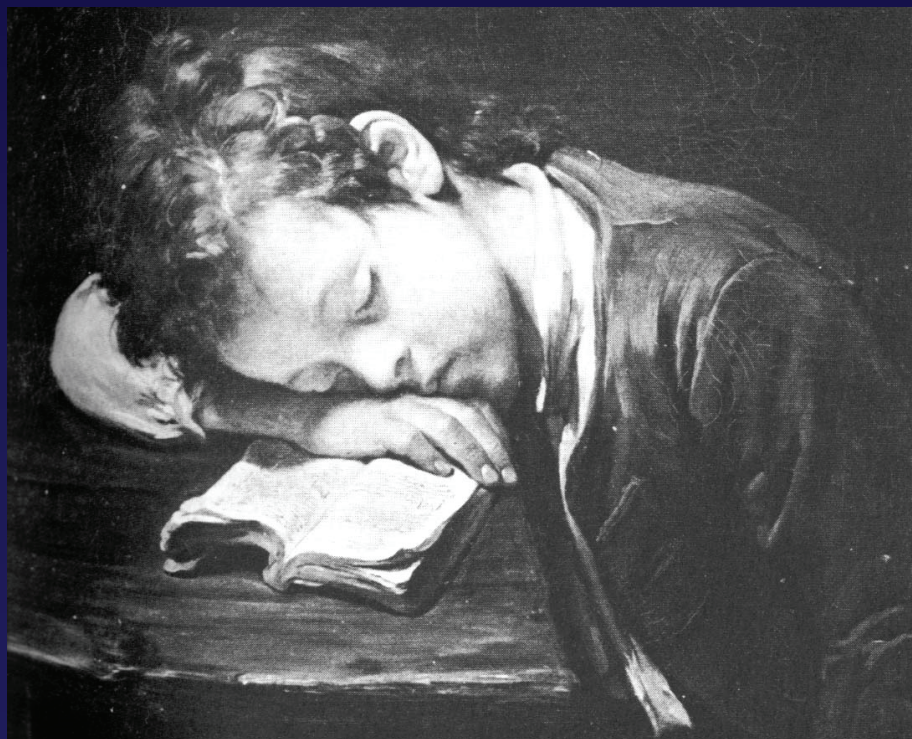

Elementární školy – výuka čtení,
psaní, počítání.

Vyžadována přísná kázeň.

Klid, pořádek, čistota a přesnost.

Bití přes církevní a vrchnostenská
nařízení stále hlavním prostředkem
k prosazování pedagogických zásad.

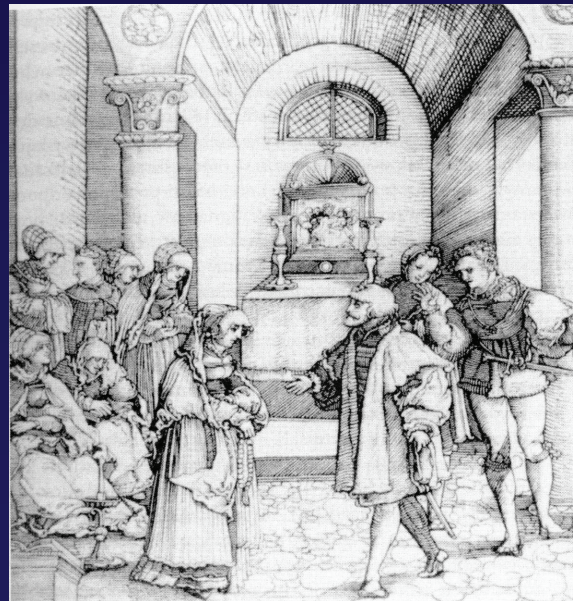

Mezi dětstvím a manželstvím

Mládí a dospívání před 18. stoletím pouze nejasně vymezený pojem.

Neexistovaly žádné obecně platné iniciační rituály pro oddělení dětství od mládí v dnešním smyslu.

Jedinou jasnou hranicí mezi dětstvím a dospělostí byl sňatek.

Neostrá hranice dospívání

Z pohledu církve zralost chlapců a dívek kolem 12-15 let.

Také u soudu se s nimi zacházelo od tohoto věku jako s dospělými.

Hranice mezi dětstvím a dospíváním rozmazaná zejména v selském prostředí.

Jasnější hranice v řemeslnickém a měšťanském prostředí – chlapec se stával učněm ve 14 letech.

V měšťanském prostředí odchod na gymnázium či univerzitu (mezi 10 a 16 rokem).

Mobilita mládeže

Ve venkovském prostředí čeledíni a děvečky – migrace čeledě nepřekračovala region. Zejména děvečky většinou v blízkosti otcovského domu.

V řemeslnickém prostředí migrace tovaryšů na větší vzdálenosti. Děvčata do služby v jiné domácnosti nebo zůstávala doma s matkou.

U vyšších vrstev chlapci studium, příprava na povolání, cestování. Děvčata příprava na roli paní domácnosti.

Spolky mládeže na venkově

Mladí byli vždy začleněni do společnosti domu a byli plně podřízeni jeho pánovi (otci rodiny).

Vedle toho existence do jisté míry autonomní kultury mládeže – venkovské a městské spolky mládeže.

Na venkově spolky svobodných mladých mužů – dle jednotlivých církevních obcí.

Neměly žádnou hospodářsko-politickou funkci. Organizace každoročních oslav všech svátků.

Přísný dohled nad morálkou a zasahování do záležitostí kolem sňatků.

Uzavírání sňatků v souladu s tradicemi. Hlídaley mravní poklesky vesnické honorace.

Kontrola všech pokusů o sblížení mezi vesnickými děvčaty a chlapci.

Výrazy protestu proti porušení mravních norem – až veřejné odhalení a zostuzení osob porušujících morálku – tzv. šarivari.

Dotyčným osobám tato veřejná zostuzení velmi ubírala na vážnosti a osobní cti uvnitř zejména vesnického, ale i městského společenství.

Spolky mládeže ve městech

Sdružení tovaryšů – vytváření protiváhy cechům a ochrana tovaryšů před mistry. Zprostředkování práce vandrovním tovaryšům.

Sdružení a spolky studentů – aktivity zejména ve společných zábavách, studentská solidarita a protiváha přílišné moci profesorů.

Dívky nebyly organizovány do žádných spolků.

Docházelo k jejich neformálnímu setkávání (na venkově často přástevna) ale v daleko menší míře než u chlapců. Byly více vázány na domácnost.

Skupiny mládeže v raném novověku – spíše udržování tradic a zmírňování konfliktů při začleňování mládeže do tradičních sociálních struktur.

Později v 18. století v měšťanském prostředí a studentských spolcích – nové definování pojmů dospívání a mládí. Již ne pouze období mezi dětstvím a sňatkem, ale fáze života v níž dítě pomocí výchovy a výuky dozrává v plnohodnotnou osobnost.

